

2. Iš Andriaus Volano laidotuvių kalbos pagerbiant Mikalojų Radvilą Rudą, mirusį Vilniuje 1584 m. balandžio 27 d.:

[...] *Bet šio pragaištingo karo su maskvėnais vadas, Dievo valia karalystės vairą laikyti išrinktas karalius Steponas, mirus Chodkevičiui, vėl Radvilą vyriausiojo karvedžio pareigoms pasiaukoti pakviečia ir besiteisinantį amžiumi ir nusilpusiomis sename kūne jėgomis galų gale maldavimais palenkia.*

O tuo metu Maskvėnas, beveik visą Livoniją užėmęs, į kaimyninę Lietuvą žvalgėsi, vėl jai didelį nerimą sukeldamas ir kone visus šios šalies gyventojus baime nukamavo. Ir atrodė, kad belieka laukti, kada jis, per Dauguvos upę persikėlęs, tai, kas dar priklausė Livonijai, savo galiai pajungtų ir tolyn iki pat Vilniaus sienų pergalingą kariuomenę nuvestų. Todėl vadas Radvila, kuo greičiausiai surinkęs kariuomenę, į Kuršą išskuba ir, idant nuo visiško sunaikinimo Livoniją apgintų, pats į kitą krantą pačioje vasaros pabaigoje savo pajėgas perkelia. Maskvėnas, turėdamas didžiausią ir galingai apginkluotą kariuomenę, sužinojęs artinantis Radvilą, kuris su nedideliu būreliu tiek sykių gausiausias jo pajėgas buvo sutriuškinęs, apsisuka ir, kilus didelei panikai, iš Livonijos pasitraukia. [...]

O kitais metais sumanių Radvilos veiksmų dėka buvo pasiekta, kad Livonijoje kovojantis karvedys - Danijos karalius, kuris buvo maskvėnų kunigaikščio žentas, jo valia Livonijoje kovėsi ir didelę šios šalies dalį įvairiais būdais užėmė, į sąjungą su mūsų karaliumi buvo patrauktas ir nuo nepatikimos Maskvėno draugystės išvaduotas. Tuomet visas sutiktas karaliaus pajėgas į vieną vietą surenka ir, per pasiuntinius su Švedijos karaliaus karvedžiu planą suderinęs, nuprendžia tuoj pat priešą pulti didelėmis jėgomis atakuojant Vendeną. Visiems veiksmams vadovauti paskiria ryžtingą ir veiklų jaunuolį Andrių Sapiegą, jam į pagalbą skirdamas kare patyrusius vadus ir narsiausius karius Dembinskį bei Albertą Oborskį ir net būdą priešui į kovą iššaukti nurodo. Jie, su Švedijos karaliaus pajėgomis susijungę, taip priešų kariuomenę sutriuškino ir tokią puikią pergalę prieš Maskvėną pasiekė, jog, visas jo pajėgas išblaškė ir beveik sunaikinę, dar ir karo pabūklus, taiklumu ir didumu stulbinusius, mūsų karaliui grobio pargabeno. Šios pergalės pradžiugintas karalius

visa, kas buvo pasiekta, Radvilai priskyrė ir už tokį sėkmingą vadovavimą bei puikiai atliktą pareigą didžią padėką laišku nusiuntė. Nuo to laiko maskvėnų padėtis pašlijo ir pakrikę jie ėmė trauktis atgal, kol pagaliau pats narsiausias kunigaikštis Steponas, tris žygius į Maskvos žemę surengęs, taip Maskvėną prispaudė, jog, Polocką atgavęs, visas Polocko žemėje [Maskvėno] pastatytas tvirtoves užėmęs, daugelį maskvėnų prie Lietuvos prijungęs, iš visos Livonijos privertė pasitraukti.

Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p.

288–289.

3. Apie Ulos mūšį iš 1564 m. sausio 27 d. didžiojo etmono Mikalojaus Radvilos Rudojo laiško Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai Juodajam

[...] sugalvojo nuo Smolensko savo kariuomenę su kažkokiu Serebrinu pasiųsti į jo malonybės karaliaus žemes Oršos link. O su juo iš Polocko liepė traukti kunigaikščiui Šuiskiui su ta kariuomene, kuri su juo buvo Polocke iš Pskovo, Naugardo, Toropeco ir iš Lukų. Taigi Šuiskis, tiksliai vykdydamas Maskvos kunigaikščio įsakymus, sausio 23, sekmadienį, išžygiavo iš Polocko, apie ką aš žinojau. Ir tuomet patraukė į Ulą, ponios Vitebsko vaivadienės dvarą, o aš tuo metu buvau Lukomlyje, 7 mylios nuo tos Ūlos. [...] turėdamas daug mažesnę palydą negu kunigaikštis Šuiskis, užkirtau jam kelią į Ulą sausio 26, trečiadienį. Ir tuomet tai atsitiko, kad beveik nuo Polocko jis patraukė iš miško į lauką netoli tos Ūlos dvaro. O aš iš Lukomlio taip pat iš miško į tą lauką išėjau. Tačiau jam buvo lengviau ne tik dėl to lauko, kurį užėmė. [...] Žinodamas iš savo žvalgų apie jį, išėjau iš miško, o jis taip pat iš saviškių apie mane žinojo, laukė manęs, bet vienoje lauko pusėje, kitą [lauko] pusę, už ką jam Dieve padėk, man palikdamas.

Taip yra ir ne kitaip, Jūsų malonybe, žinok ir patikėk, kad manęs laukė tol, kol pagal reikalą tinkamai žmones surikiavau. Tai darė, Jūsų malonybė gali suprasti, pasitikėdamas savo jėgomis. Po to aš, pavedęs save Viešpačiui Dievui, stojau į kautynes ir ten pat, trumpai sakant, Dievo malone, jį visiškai sumušiau, taip kad net jį persekiojome 5 mylias, per kurias, Jūsų malonybe, patikėk, visur guli nukautas greta nukauto. Manome, kad maskvėnų atgulė apie 9 ar 10 tūkstančių. O pats Šuiskis netrukus po to, kai priešakinis pulkas buvo išguldytas, į Polocką pabėgo, bet jo draugas, kitas etmonas Zacharijus Pleščėvas, kuris ir Polocke, ir

kariuomenėje po jo buvo pirmas vaivada, Dievo malone, yra pas mane paimtas į nelaisvę. Ir kitas, kažkoks kunigaikštis Paleckis, ir trečias, kaip Maskva sako, priklausęs priešakiniam pulkui, Voinaževskis, tas irgi yra belaisvis. [...] Nors patys maskvėnai, tie, kurie paimti į nelaisvę, šneka, kad jų kariuomenės su Šuiskiu turėjo būti 30 ir keli tūkstančiai, bet aš taip manau, nors tiek retai mačiau, kad jos [kariuomenės] turėjo būti 20 arba 18 tūkstančių.

Raimonda Ragauskienė, „1564 m. Ulos kautynės: įvykio tikimybės“ in: *Istorijos akiračiai*.

Vilnius.: Lietuvos istorijos institutas, 2004, p. 160–161.

4. Iš Giulio Ruggieri reliacijos (1568)

Ir tikrai visa ši kavalerija, kartu sudėjus, yra labai gausi, tačiau nelengva būtų pasakyti visą ir tikslų jos skaičių: nepaisant to, kad prievolininkų turi susidaryti didelė kiekybė, iš tikrųjų taip niekuomet nebūna, prievolę visiškai įvykdo tik nedaugelis, o tie, kas turėtų prisistatyti su 200 raitininkų, jų atsiveda vos 100, o ir neturtingieji kartais atsiprašo nuo tarnybos. [...]

Be to, karalius, naudodamasis unija su Lietuvos kunigaikštija, kur bajorams tenka ta pati prievolė vykti su žirgu į gynybinį karą, pasitelkdamas šiuos prievolininkus galėtų surinkti apie 70 000, nors iš tikrųjų manau, kad skaičius daugiausia siektų tik 40 000, mat maskvėnai užėmė kai kurias svarbias šios kunigaikštijos sritis ir dalis. Į minėtą sumą, lygiai taip pat ir Lenkijoje, neįskaičiuojami dvasininkijai priklausantys žirgai, nors Lietuvos vyskupai savo valdomis bei galiomis ir neprilygsta lenkų.

Lietuvoje dar ginkluojami karui daugel tūkstančių žirgų, visai panašių į vokiečių, tačiau kadangi tas kraštas tik neseniai priėmė šios Karūnos globą, iki šiol jame nėra vieningo kariuomenės sutvarkymo. [...]

Tačiau ir vieni, ir kiti menkai išjodyti, kadangi nei lenkai, nei lietuviai neruošia gerų jojimo mokytojų, kurie išmokytų jaunimą valdyti žirgus. Esama vis dėlto daugelio bajorų, kurie to išmoko Italijoje ir kituose kraštuose ir tuo patys naudojasi; taip pat visoje Lenkijoje yra 3 ar 4 italai, šios profesijos žinovai, tarnaujantys karaliui. Iš dalies taip yra, nes riteriai įpratę į girtuoklystę, kurios jie yda nelaiko; tad kartais jie žirgus išjodo tik varinėdami juos

pirmyn ir atgal ir keisčiausius versdami daryti dalykus; kita priežastis ta, kad tik nedaugelis žirgų grynaveisliai ir be jokio trūkumo. Be to, kadangi tarnaujama be atlyginimo, būna, kad vyresnybė lengva ranka priima visus bajorų žirgus, kad ir nelabai tikusius: bajorai vien rinktiniais žirgais nepasiektų prievolėje jiems numatyto skaičiaus, todėl tą trūkumą užpildo menkaverčiais žirgais, net ir taip vargiai surinkdami pusę prievolėje numatyto skaičiaus. Visi šie žirgai paskui paskirstomi dviem pulkams, kurie skiriasi ginkluote ir pajėgumu. [...]

Lietuvoje esama keleto pilių, kurios saugo sieną su maskvėnais, tačiau jos yra medinės ir labai vidutiniško tvirtumo.

Rūstis Kamuntavičius, Valdas Rakutis (sud.), *Lietuvos kariuomenė svetimšalių akimis XVI–XVII a.*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 49–54.

5. Iš Fulvio Ruggieri reliacijos (1572)

Į lenkų kariuomenę vyksta tik nedaugelis tų, kurie nėra bajorai, ir kone visą ją sudaro kavalerija - Lenkijoje žirgų skaičius galėtų siekti 100 000, o Lietuvoje - 20 000. Tačiau kavalerijoje nėra sunkiai šarvuotų raitininkų pagal žirgų skaičių, o ir žirgai nėra labai dideli, nors nemaža jų dalis tinkama lengvai ginkluotei, kuri ir paplitusi. Be šito, karalius turi ir žirgų veislių, į Lietuvą atgabentų iš Neapolio karalystės karalienės Bonos laikais. [...]

Vilniuje karalius turi gan puikios artilerijos: sunkiosios jis turi šimtą aštuoniasdešimt vienetų, ir dar didelį skaičių lengvosios, labai gražiai padarytos, nes tai Jo Didenybei didžiai patinka ir jo valia daug jos išliejama, ypač Lietuvoje, kuo patys lenkai skundžiasi, sakydami, kad sekinant šią karalystę stiprinama Lietuva, kuri vieną dieną gali sukilti prieš Lenkiją ir padaryti jai žalos.

Rūstis Kamuntavičius, Valdas Rakutis (sud.), *Lietuvos kariuomenė svetimšalių akimis XVI–XVII a.*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 58, 61.